

De Bouw van het St. Cecilia Gasthuis in de Camp te leiden

door

Ir. HUGO VAN OERLE b.i.

De verzorging van armen en zieken is in Leiden evenals elders altijd een van de grootste problemen voor het stedelijk bestuur geweest. Armen en zieken trof men altijd aan in allerlei **schakeeringen**.

Het waren in het bijzonder de oorlogen en epidemieën, welke plotseling een aantal zieken veroorzaakten, die onmogelijk in de veelal primitieve gasthuizen ter stede behoorlijk konden worden verpleegd. Schrikbarend snel breidden zich ziekten onder de bevolking uit en veroorzaakten een ware slachting. De zieken lagen dan soms met meerderen in een bedstede. Blok vermeldt getallen in de **duizenden**, welke in één jaar aan de pestziekte overleden.

Leiden bezat reeds in 1428 een gasthuis, **gesticht** door particulier initiatief en aanvankelijk bestemd als passantenhuis, „*hospitale pauperum*”, voor onze arme vreemdelingen aan de Breestraat te Leiden. ¹⁾

¹⁾ Mr. Dr. J. C. Overvoorde, Inleiding tot de archieven van de gasthuizen. Chr. Lichtenberg, Armenzorg te Leiden tot het einde der 16e eeuw.

Spoedig bezat elke parochie zijn eigen gasthuis, waar armen werden bedeed en zieken konden worden verpleegd. Voor de besmettelijke zieken, de „onreinen”, koos men zoo mogelijk een plaats buiten de stadspoorten.

Men had het leprozenhuis aan den Haagweg, waarvan de verpleegden een vrije wandelplaats hadden buiten de stadsgracht tot aan de Neksluis. Ook verlaten kloosters buiten de Blauwe poorte, o.a. Lopsen, werden in de tweede helft van de 16e eeuw tot dat doel gebezigd,

De nadering van de Spaansche troepen deed het Stadsbestuur besluiten deze „buitengetimmerden” te sloopen uit vrees dat de vijand zich hierin zou nestelen en men bracht deze inrichtingen nu binnen de wallen van de stad.

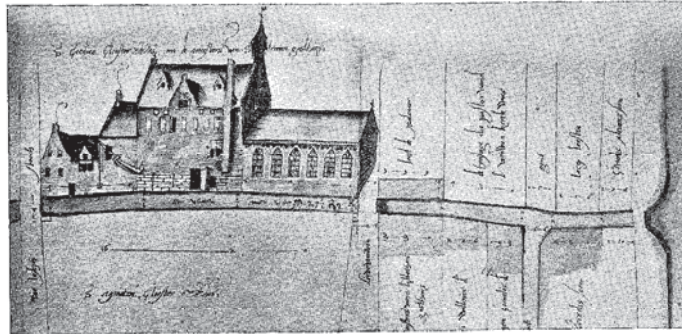
Het St. Ursula klooster, dat naast het St. Elisabeth-gasthuis lag, werd nu voor dit doel bestemd.

In dien tijd was de verzorging van armen en zieken, welke vóór de hervorming veelal door de kerk was georganiseerd, geheel overheidszorg geworden.

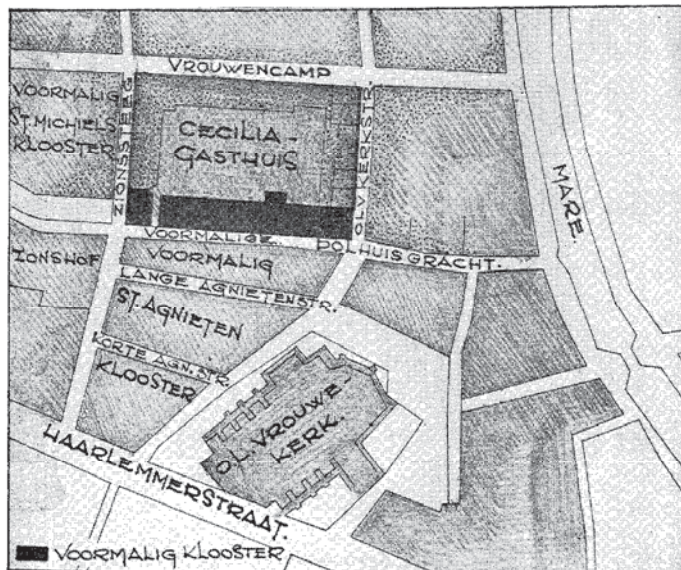
Na het ontzet der stad begon in Leiden onder invloed van een krachtig stadsbestuur de herleving en werden de eerste symptomen merkbaar van een komend tijdperk van bloei.

Er openbaarde zich spoedig een dringend gebrek aan een ziekenhuis voor besmetten en een verblijfplaats voor krankzinnigen.

Zoo stond de stad Leiden aan het einde van de 16de eeuw voor de opgave een nieuw ziekenhuis te bouwen in het bijzonder bestemd voor pestlijders en

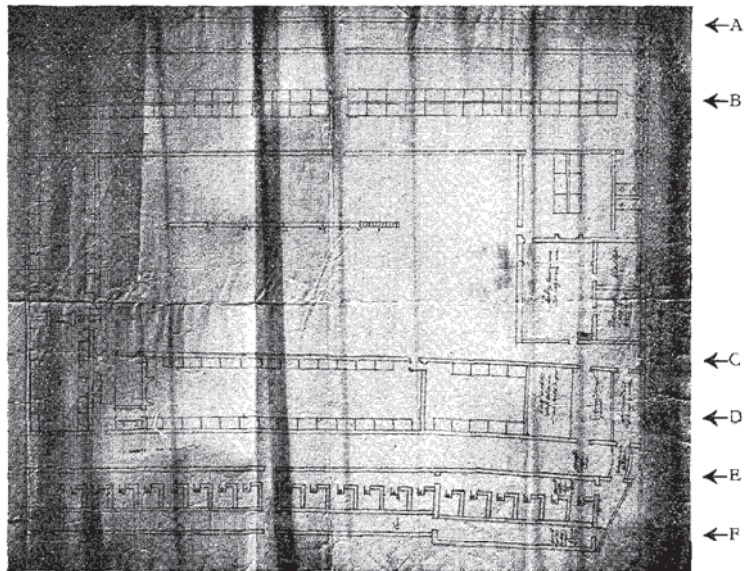
St. Cecile klooster omstreeks 1586
nadat het door de zusters verlaten was,
overgenomen uit het „caartbouck” van Van Dulmanhorst.

Situatie van het St. Agnieten- en het Cecileaklooster
aan het einde van de 16e eeuw.

Pl. 2.

Zijde aan de **Vrouwencamp**
(thans **Cecilestraat** genoemd)

Voorstudie Bouwplan St. **Cecilea** Gasthuis omstreeks 1595
(prentverz. gem. **arch.** no. 28376).

- A terreinstrook ter isolatie van het gasthuis.
- B nieuw geprojecteerde ziekenzaal.
- C ingang uitkomende in de **O.L.Vr.** Kerksteeg.
- D voormalig kloostergebouw.
- E Dolhuisgracht met bruggetje.
- F Ontworpen **dolhuis**.

krankzinnigen, een z.g. „*dul- en pesthuys*”. En het is voor ons, met onze moderne ziekenhuizen voor **oogen**, wel interessant na te gaan welke eischen men toen aan zulk een inrichting stelde. Dit ziekenhuis, waar later ook andere zieken **werden** verpleegd en (waaraan spoedig **daarna** het praktisch onderwijs van de medische faculteit **der** universiteit zou worden verbonden, ‘moet voor dien tijd wel een **moderne** inrichting op dit gebied geweest zijn.

Uit alles blijkt wel, dat men de zaak goed wilde aanpakken. Er werd een loterij **georganiseerd**, „eene **heerlijke** ende triomphante loterije”, waaraan voor 10.000 gulden prijzen verbonden **waren**, een evenement voor Leiden 1). Deze moest de middelen verschaffen, welke één der eerste vereischten waren voor den bouw.

Een geschikt terrein voor deze stichting baarde geen zorg. **Ook** hier brachten de verlaten **klooster-eigendommen** uitkomst en het stadsbestuur stelde het terrein van het voormalige St. Agnietenklooster achter de O.L. Vrouwenkerk ter beschikking van de regenten, (plaat 1 **onderaan**.) Toen nu het bouwterrein en de geldmiddelen voorhanden waren, kon **de** architect een aanvang maken met het ontwerpen van zijn bouwplan.

Blijkens de nog beschikbare gegevens ging men hierbij geenszins over één nacht ijs. Er moest eerst een behoorlijk bouwprogramma worden opgesteld,

1) A. J. Versprille. Een luisterrijke loterij in de zestiende eeuw. Uit: De Telegraaf van 12 April 1936. Gem. Archief. Bibliotheek supp. 4025.

hetwelk den bouwmeester tot leiddraad zou dienen bij zijn ontwerp.

De wijze bestuurders stelden zich daartoe in verbinding met het bestuur van de medische faculteit der universiteit met het verzoek hun een rapport met beschouwingen en raad te willen uitbrengen omtrent de meest ideale bouwinrichting van dit pest- en dolhuis, aan welk verzoek werd voldaan.

Jan van Hout, secretaris van Leiden, beschrijft in een der „arm boecen”¹⁾ den uitslag hiervan.

Ten aanzien van de verpleging van de krankzinnigen werden van hooggeleerde zijde de volgende raadgevingen aan de hand gedaan: De „dollen of uytzinnigen” zullen in aparte kamertjes worden opgesloten. Deze cellen moesten zijn „hoe donkerder hoe beter”. Zij mochten echter niet vochtig zijn en moesten liefst op den beganen grond geprojecteerd worden.

Ten aanzien van de lokaliteiten, waarin de pestlijders zouden worden ondergebracht, werd de raad gegeven, dat deze zouden geprojecteerd worden, „hoe hooger, hoe beter”. Elke kamer met een schoorsteen en goed afgesloten, alles op de wijze zooals verschillende Italiaansche professoren, die in hun land de groote pestepidemieën hadden meegemaakt, in geschriften ‘hadden gepubliceerd.

Bij het beschouwen van de bouwplannen zullen we zien hoe groot de invloed van ‘deze raadgevingen op de bouwplannen is geweest. In elk geval kon de

¹⁾ Secretarie archief 1574-1852, voorl. no. 2296 e.v.

bouwmeester hieruit belangrijke gegevens putten, noodig om tot eene doelmatige oplossing van dit niet alledaagsch probleem te geraken.

De grond van het aanvankelijk voor **dit** doel toegewezen Agnietenklooster bleek al spoedig ongeschikt. Het was een (driehoekig terrein, dat zich uit den aard der zaak voor een regelmatig rechthoekig aangelegd gebouwen complex moeilijk leende. (plaat 1 onderaan.) Het werd daarom geruild tegen het ten noorden hiervan gelegen St. **Cecilea** klooster, dat een ruim en rechthoekig terrein besloeg. Het was van het Agnietenklooster gescheiden door **de** Achtergracht (later Dolhuisgracht genoemd) en werd omsloten door de **Vrouwencamp** (thans Cecilea-sstraat genoemd) aan de Noordzijde, aan de Westzijde door de Josephsteeg (later Zionsteeg genoemd) en aan de Oostzijde door de toenmalige Pastoorsteeg (thans O.L. Vr. Kerkkoorsteeg genaamd.)

De opstallen verkeerden blijkbaar nog in goeden staat. Want al moge men zich aanvankelijk de oprichting van een geheel nieuw en modern ingericht gasthuis tot doel gesteld hebben, de bouwgeschiedenis leert ons, dat de mogelijkheid tot het gebruikmaken van de bestaande gebouwen een welkome vermindering van de bouwkosten met zich bracht.

Een plaat afgebeeld in het „**caertbouck**” van Jan van Dulmenhorst geeft een goed denkbeeld van het kloostergebouw, zooals dit er uit zag kort nadat het door de zusters verlaten was. (plaat 1 boven.)

Het lag aan **de** Achtergracht en bestond uit een woongedeelte, dat hooger was opgetrokken en tot

verblijfplaats der zusters diende. Hieraan grensde een kerk, welke gelegen was aan de O.L. Vr. Kerksteeg, toen Pastoorsteeg genaamd. Aan de andere zijde van het woonklooster lagen nog enkele dienstgebouwtjes, vermoedelijk waschhuis e.d.

Dit gebouw vormde het uitgangspunt voor den bouw van het nieuwe gasthuis en in grondvorm bleef het tot op onze dagen gehandhaafd.

Omtrent de verdere ontwikkeling en tot standkoming van het bouwplan tasten we niet geheel in het duister,

In de prentverzameling van het Leidsche gemeentearchief bevinden zich enkele schets-teekeningen, welke bleken de voorstudies te zijn geweest, die aan het eigenlijk definitieve bouwplan vooraf gingen. Aan de hand van deze schetsen zullen Regenten en bouwmeester vermoedelijk hun besprekingen hebben gevoerd. Zij zijn bijzonder belangwekkend, omdat ze ons een beeld geven van de heele wordings-geschiedenis van het plan van dit ziekenhuis en 'daarom licht werpen op de eischen aan zulk een inrichting gesteld en op de verschillende overwegingen, welke tot het resultaat hebben geleid.

Het eerste schetsplan (plaat 2) laat ons zien hoe aanvankelijk het krankzinnigengesticht (het dolhuis) en het pestlijdershuis volkomen geïsoleerd van elkaar werden ontworpen.

Het dolhuis (F) werd aan de Zuidzijde van de Dolhuisgracht (E) gelegd op een terreinstrook, welke vermoedelijk nog behoorde bij het St. Agnieten klooster, terwijl het pestlijdershuis het geheele terrein ten

Noorden van de gracht in beslag nam. Het bestaande klooster bleef in haar grondvorm geheel gehandhaafd en tot ziekenzalen ingericht. Aan de Vrouwencamp werd een nieuwe ziekenzaal (B) geprojecteerd van 56 bedden, welke, in verband met het besmettingsgevaar, door een strook niemandsland (A) van de straat gescheiden was. De ingang kwam te liggen aan de O.L. Vr. Kerksteeg, waarbij dienstruimten, keukens, e.d. aansloten.

Het geheele pestlijdershuis lag zodoende om een ruime binnenplaats, waarbij de zalen zooveel mogelijk geïsoleerd bleven van den openbaren weg door de gracht, werkruimten of een isoleerende terreinstrook. De beide ziekenhuizen stonden met elkaar in verbinding door een bruggetje over de Dolhuisgracht.

Het dolhuis (F) had een merkwaardige inrichting.

Hier waren 21 cellen ingericht, elk voorzien van een gemak, een onontbeerlijk meubel voor iemand die den geheelen dag opgesloten zit.

Aan beide zijden liep een gang langs deze cellen, die nergens aan de buitenlucht grensden, zoodat wel aan den eisch voldaan was, dat de cellen zouden zijn „hoe donkerder, hoe beter”.

In de gangen bevonden zich de etensluikjes (scaftgaten) en de toegangsdeuren tot de cellen.

Een tweede voorstudie (plaat 3) klaarblijkelijk kort daarna en door de zelfde hand vervaardigd, geeft ons een eenigszies gewijzigde inrichting, welke echter op hetzelfde beginsel gebaseerd was. De bouwmeester, zich de raadgeving herinnerende de pestlijderszalen zoo hoog mogelijk te leggen, kwam op de

gedachte het bestaande klooster zoodanig te verbouwen, dat het **dolhuis** den beganen grond zou beslaan, waarboven dan **pestlijderszalen** geprojecteerd konden worden.

Hierbij kwam ook de ingang te liggen aan de O. L. Vr. Kerksteeg, waarnaast aan deze steeg nog een ruime zaal werd geprojecteerd, welke evenals die aan de **Vrouwencamp** door een isoleerende strook grond van 2 meters breedte van den openbaren weg was afgescheiden. Dit plan had dus twee voordeelen boven het eerste. De pestlijderszalen waren **hooger**, dus beter gelegen en het plan was beknopter, dus minder kostbaar.

Een nauwkeurige beschouwing van dit schetsplan laat zien, dat **de** muren van het oorspronkelijke **klooster** **gehandhaafd** bleven en hoe de cellen er werden ingebouwd. Er kleefde echter een bezwaar aan **n.l.** dol- en pesthuis waren niet gescheiden. De ingang in de Kerksteeg kwam uit op een der gangen van het **dolhuis**, waarlangs dus ook de bezoekers van het pesthuis moesten passeeren.

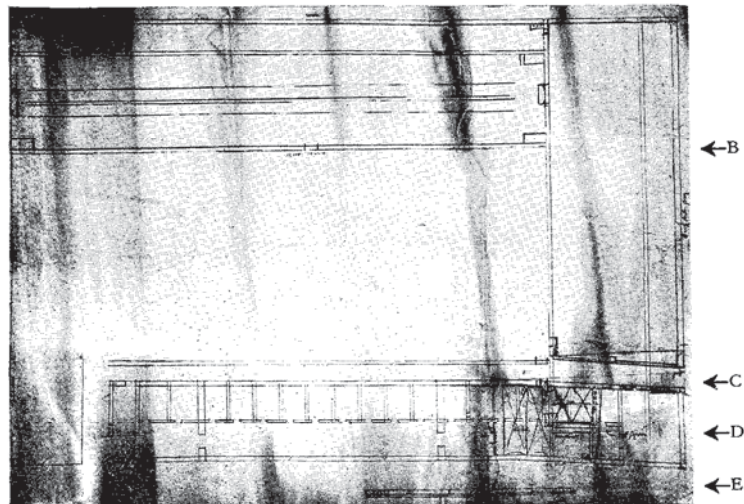
Om dit probleem tot een goede oplossing te brengen moest nog een stap verder gegaan worden.

In een der armboeken van het Leidsche archief der stad bevindt zich een bouwplan van het **Cecilea-gasthuis** (plaat 4) dateerend van 1598, welke laat zien op welke wijze men hiervoor een bevredigende oplossing had gevonden.

De gebouwen werden evenals in het vorige plan gegroepeerd rond de rechthoekige binnenplaats en de

Zijde aan de **Vrouwencamp**
(thans Cecilestraat genoemd).

↓ A

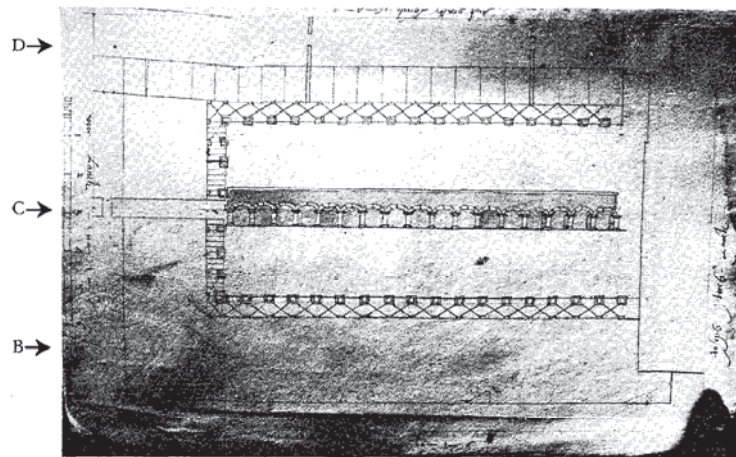

Voorstudie Bouwplan St. **Cecilea** Gasthuis omstreeks 1595
(prentver. gem. arch. no. 28376).

- A ziekenzaal aan de **vrouwencamp** met terreinstrook ter isolatie.
- B ziekenzaal aan de O.L.Vr. Kerksteeg met terreinstrook ter isolatie.
- C ingang uitkomende in de O.L.Vr. Kerksteeg.
- D voormalig kloostergebouw, waarvan de begane grond verbouwd tot **dolhuis**.
- E Dolhuisgracht.

Pl. 4.

Zijde Dolhuisgracht

A ↑

Bouwplan St. **Cecilea** Gasthuis uit het „**armboec**” (gem. arch.) omstreeks 1598 met aanzicht van de binnenplaats gaanderij.

A ziekenzaal aan de **vrouwencamp**.

B **ziekenzaal** aan de **O.L.Vr.** Kerksteeg.

C **ingang** uitkomende in de **O.L Vr.** Kerksteeg.

D voormalig klooster ingericht tot **dolhuis**,

E Dolhuisgracht.

Deze plattegrond is duidelijkheidshalve ten opzichte van den voorgaande ondersteboven afgedrukt.

gebouwen door een strook grond van den openbaren weg gescheiden.

De ingang kwam weer in de O.L. Vr. Kerksteeg, doch nu in ~~de~~ as van de binnenplaats. Rondom de binnenplaats werd een gaanderij op arcaden gebouwd, waarop de pestlijderszalen met deuren uitkwamen en welke gaanderij direct van de **ingangspoort** uit naar links en rechts door trappen toegankelijk was.

Op deze **ontwerpteekening** is de gaanderij midden over de binnenplaats in aanzicht geteekend. Het **dolhuis** bleef geprojecteerd in den beganen grond van het voormalige klooster en was blijkbaar **bereikbaar** wanneer men door de ingangspoort, alvorens een der trappen naar de gaanderij op te gaan, direct links afsloeg, om dan via ~~de~~ ook hier geprojecteerde isoleerende terreinstrook het **dolhuis** te **bereiken**.

Hiermede was een in elk opzicht royale oplossing van het probleem tot stand gebracht.

Op 17 Mei 1598 werd, volgens de beschrijving van Jan van Hout in geaoid **armboek**, tot dit plan besloten. Hij geeft hierbij een beschrijving van de inrichting, waaraan we het een en ander zullen ontleenen.

Van ~~de~~ kelder van het St. **Cecilea** klooster moesten de gewelven worden ingeslagen en de heele begane grond worden ingericht tot **dolhuis**. Er moest een breede gang van 6 à 7 voet aan de zuidelijke (dus langs de gracht) loopen, waarop de gemakken zouden uitkomen. De kamerkens 'moesten met steenwerk van elkaar gescheiden worden, de zoldering moest

dnbbel worden gemaakt ¹⁾ en gevouteerd ²⁾).

De zalen voor de pestlijders, welke op de gaanderij uitkwamen, moesten 15 voeten hoog zijn, de ramen 7 voet uit den vloer liggen en tegenover elkander worden geplaatst teneinde een goede ventilatie mogelijk te maken.

In de zalen moesten galerijen worden ingebouwd voor het luchten van kleeren etc. De zalen werden onderverdeeld in slaappleatsen van 6-7 bedden elk, goed gescheiden voor besmetting en zoo doelmatig mogelijk verwarmd.

Hiermede was dus wel het beeld verkregen van wat men als ideaal van een dusdanig ziekenhuis voor oogen had.

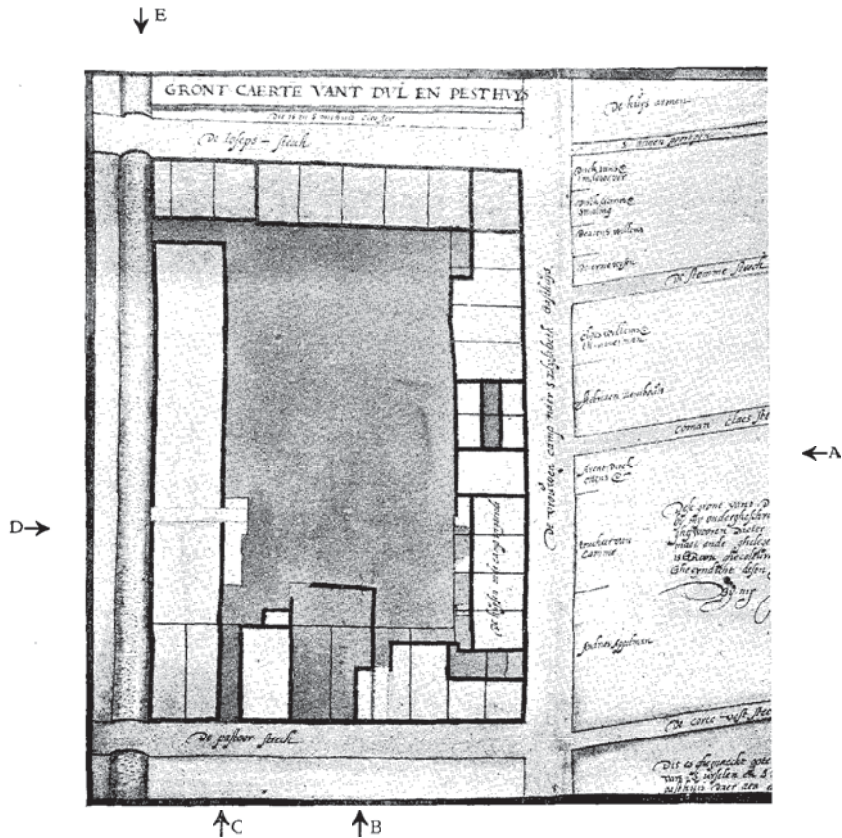
We kunnen niet nalaten er op te wijzen, dat de raad van de medische faculteit om de Italiaansche inrichtingen tot voorbeeld te nemen, wel wat te letterlijk was genomen. Want al moge de oplossing met de open, op de binnenplaats uitkomende, gaanderijen tegen het besmettingsgevaar zeer doelmatig zijn geweest en in meer Zuidelijke zonnige landen ideaal genoemd worden, deze oplossing was voor ons klimaat minder geschikt, aangezien de verkeersruimten als gangen e.d. buiten het gebouw lagen. Wat al te gretig had men gecopieerd en de bezwaren te weinig overwogen.

Alle moeite ten spijt kwam dit plan niet tot uitvoering.

In 1604 werden door den landmeter Jan Pietersz.

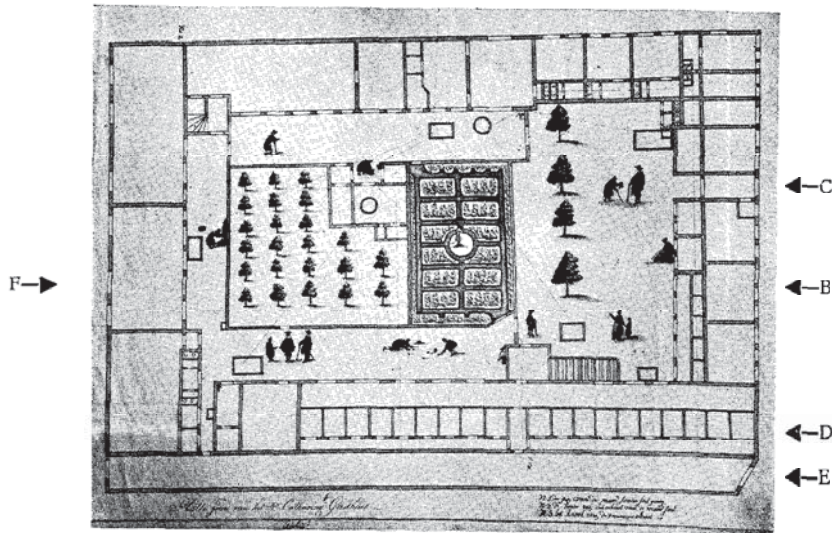
¹⁾ Vermoedelijk voor geluidsisolatie.

²⁾ In steen overwelfd.

Opmeting van het Dul- en Pesthuys anno 1604
 door J. Pieterz. Dou (Prentenverz. Gem. arch. no. 28377.)

- A bebouwing aan de Vrouwencamp.
- B bebouwing aan de O.L.Vr. Kerksteeg (Pastoor-Steek).
- C ingang uitkomende aan de O.L.Vr. Kerksteeg.
- D voormalig kloostergebouw.
- E Dolhuisgracht.

Teekening van het Cecilea Gasthuis omstreeks 1680 (printverz. gem. arch. no. 28381).
 A bebouwing aan de vrouwencomp. B idem aan de O.L.Vr. Kerksteeg. C ingang uitkomende aan de O.L.Vr. Kerksteeg. D voormalig kloostergebouw, waarin het dolhuis.
 E Dolhuisgracht (toen reeds gedempt). F bebouwing aan de Zionssteeg.

Binnenplaats van het St. Cecilea Gasthuis.
 Rechts de portiek met den breeden opgang naar de Pestlijderszalen (Latere z.g. Boerhaavezalen), waaronder het krankzinnigengesticht „Dolhuis” gelegen was. Op den achtergrond de Mare-Kerk.

Dou „gheswooren Meter” der stad, op last van het stadsbestuur verschillende gronden met opstellen, waaronder ook die van het St. Cecilea gasthuis opgemeten en in kaart gebracht. Deze teekening berust nog op het Gemeente archief (plaat 5) en geeft ons dus een nauwkeurig beeld van hetgeen van de bouwplannen tot uitvoering was gekomen. Een blik op deze kaart leert ons, dat van de grootsche opzet met de open buitengaanderijen niet veel was overgebleven. Na alle beraadslagingen was er tenslotte een gebouw tot stand gekomen, dat sterk was vereenvoudigd. Of de financiën hierbij dwingende beperkingen hebben opgelegd is mij niet bekend.

Man had er zich blijkbaar toe bepaald het voormalig klooster te verbouwen en het terrein aan de Vrouwencamp te bebouwen, voor zoover dit niet reeds door huisjes bezet was.

Een zeer duidelijk voorbeeld van de geheele inrichting van het gasthuis geeft een latere teekening (plaat 6 boven), dateerend uit de 17e eeuw, een opmeting in kleuren, aanwezig in het Stedelijk Museum „de Lakenhal” te Leiden, welke vermoedelijk het bezit van het College van Regenten was en versierd met hun wapens in de Regentenkamer hing. ¹⁾

Een nauwkeurige bestudeering van dezen plattegrond geeft ons te samen met het gezicht op de bin-

¹⁾ Het gemeente archief heeft hiervan in de prentenverzameling onder no. 28381 eene copie (zonder wapens), welke in 1854 door J. C. Wendel is gecopieerd en ten onrechte voorzien van het onderschrift St. Catharine gasthuis; hiernaar is de reproductie genomen.

nenplaats (plaat 6 onder) een vrij aardig beeld van dit gasthuis in de 17e eeuw.

De gebouwen zijn gegroepeerd rondom de binnenplaats, in het midden waarvan zich, door een muur ervan gescheiden, een voor dien tijd typisch siertuintje bevindt, met een beeld als pièce de milieu.

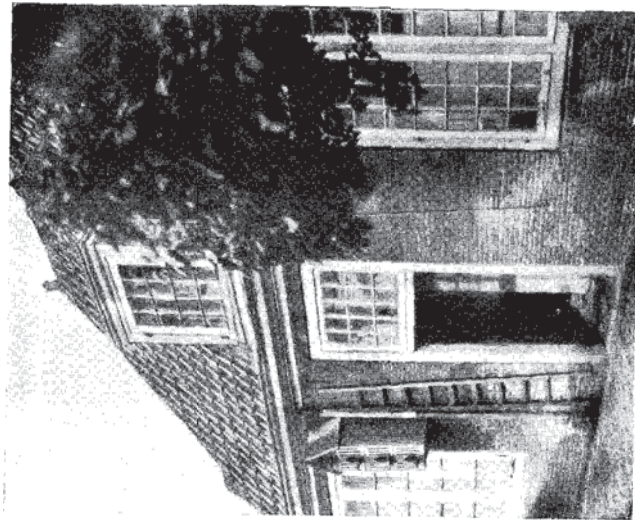
Van de verschillende deelen van het gasthuis hadden de open plaatsen verbinding met dezen tuin. Men moet hierbij bedenken, dat het gasthuis gaandeweg van 'bestemming was veranderd. Voor de pestlijders was buiten de wallen een apart pesthuis gesticht, eerst van hout en later van steen, dat nu nog bestaat.

Het dolhuis was gebleven, zooals op den plattegrond aan de cellen nog zeer duidelijk te zien is. Verder had het gasthuis buiten de gewone zieken veel proveniers, zoowel mannen als vrouwen, die zich in het gasthuis inkochten voor het leven.

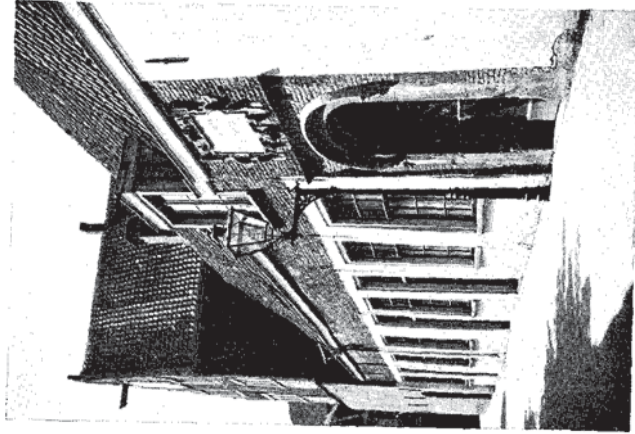
De getrouwden woonden in de huisjes langs de O.L. Vrouwe Kerksteeg en de ongehuwden in de zalen aan de Vrouwencamp en Zionsteeg. Hier tegenaan sloot de keuken, welke, zooals dikwijls in deze gasthuizen, midden op de binnenplaats stond. 1) (plaat 7 links.)

De ingang van het gasthuis liep door het nu nog aanwezige, blijkens de profileering nog uit den kloostertijd dateerende poortje aan de O.L. Vr. Kerksteeg, waarvan het bovengedeelte werd versierd

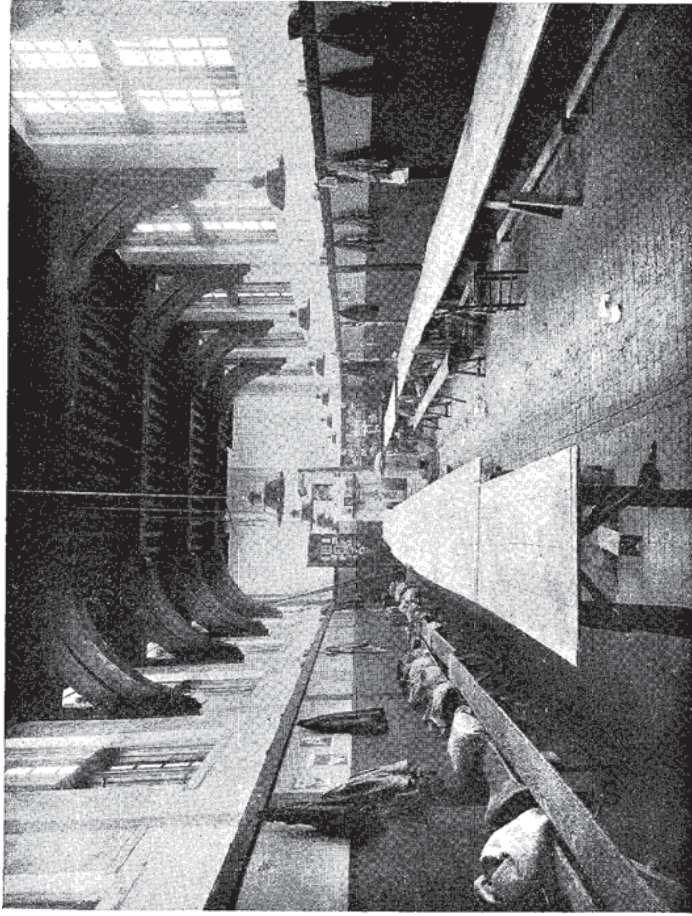
1) Van deze keuken, welke nog niet lang geleden gesloopt is, bevindt zich deze foto in de prentverzameling van het Gemeentearchief.

De voormalige keuken van het St. Cecilia Gasthuis.

St. Cecilia gasthuis aan de O.L.Vr. Kerksteeg
vroeger Pastoorstege genaamd.

Interieur der voormalige Ziekenzaal.

met een cartouche, gedateerd 1614 (plaat 7 rechts). Hierin bevindt zich nu een steen met het opschrift „Cecilea Gasthuis”, welke echter van **recenten** datum is en in de plaats is gekomen van een schilderij. ¹⁾

Het voormalig kloostergebouw aan de gracht was verbouwd tot **dolhuis** op de wijze **zoals** we dat in de voorontwerpen hebben gezien. Aan beide zijden der cellen liep een gang, waarin zich de **toegangsdeuren** en de **etensluikjes** bevonden.

Van deze cellen zijn nu nog één der gangen en vermoedelijk nog enkele van de scheidingswanden **tuschen** de cellen over.

In den vleugel aan de **Vrouwencamp** bevond zich in de 17e eeuw de regentenkamer blijkens **de** mooie **gebeeldhouwde**, vermoedelijk omstreeks 1650 **dateerende**, toegangsdeur, welke met de mooie wapens nu nog aanwezig is.

Het feitelijke ziekenhuis, dat gelegen was boven het **dolhuis** was bereikbaar door een buitentrap, welke voerde naar een open buitenportaal op de eerste verdieping, waarin zich de buitendeur bevond, welke toegang gaf tot de ziekenzalen, de latere z.g. **Boerhaavezalen**. (plaat 6 onder.)

Het feit, dat **dit** nu nog **bestaande** portaal vroeger dus open was (plaat 6 onder) verklaart dus wel de **aan-**

¹⁾ In de prentverzameling van het Gemeentearchief wordt een aquarelteekening van Kikkert met een voorstudie ervan aangetroffen, waarop dat schilderij nog in de cartouche aanwezig is. In het Stedelijk museum de Lakenhal (cat. 1925 no. 277) bevindt zich dat schilderij, dat op koper geschilderd is en het inwendige van het gasthuis voorstelt (links een ziekenzaal, rechts het dolhuis).

wezigheid van de fraaie toegangsdeur tot de zalen, welke blijkens haar vorm een buitengeveldeur was.

We zien hier, dat er toch nog iets was overgebleven van de aanvankelijk geopperde mogelijkheid, de ziekenzalen langs een buitentrap, geïsoleerd dus van het in den beganen grond ingebouwde **dolhuis**, te bereiken.

Op deze wijze wordt ons het beeld duidelijk van den kroniekschrijver, die verhaalt van de breede „hartsteen” trap, waarmede men een „lugtig” ruim portaal bereikt, „dat rondomme met zitbanken” bezet was en een prachtig gezicht gaf op de binnenplaats en „de daar zijnde open tuin”.

Het ontbreekt ons dus niet aan gegevens om ons een voorstelling te maken van **de** geheele inrichting van dit stedelijke ziekenhuis. Wat het **dolhuis** betreft zijn we licht geneigd eenigszins te schuwen voor een verpleging van krankzinnigen, welke practisch gesproken gekerkerd werden in hokken zonder lucht of licht, eene inrichting welke nog wel door de professoren der Universiteit was aanbevolen. Hier staat echter tegenover, dat **zich hieronder** de losbandige elementen bevonden, dronkaards en al wat erger denkbaar is, menschen die met geweld moesten worden bedwongen.

Het eerder genoemde schilderij in de „Lakenhal” geeft een tafereel **van** het geweldadig opsluiten van een krankzinnige.

Uit de talrijke requesten aan **de** overheid tot opneming van daarvoor in aanmerking komende personen, die voor een groot deel van familieleden uit-

gingen, krijgt men een treffend beeld van de soort verpleegden in dit krankzinnigengesticht. Zoo vertelt ons eene akte in Gerechtsdagboek L.L.L. bladz. 139 van een huisvader, die het verzoek deed zijne echtgenootte te confineeren, daar „zij zig zo verre in den sterken drank te buiten gaat, dat het hem suppliant niet langer mogelijk is met deselve te kunnen huishouden en selfs alle dagen bedugt is voor brand en andere ongelukken”. Dezelfde bron, reg. F.F.F. blz. 38 bericht ons van een moeder, een broeder en eene tante van een moeilijk persoon, die te samen requesteerden, dat zij tot hun groot leedwezen moesten aanzien hoe hun zoon, broer en neef reeds lang „een gantsch onordentelijk en gedebaucheerd leven heeft geleit ende daarinne nog is volhardende, zoo zig in den drank te buiten te gaan, als met lichtvaardige vrouwlieden een ongeoorloofde conversatie te houden”. Wanneer, zoo zeggen verzoekers, „hierin niet bijtijds „efficacieuslijk” — alzo metterdaad en afdoende — zal worden voorzien, zal dit tot eene totale ruine van de moeder moeten leiden. Alle met zachtheid en geduld toegediende moederlijke vermaningen bleken nutteloos . . . „zoo heeft zij echter alsnu moeten resolveren . . . hem naar het één of ander gewest te zenden en zoude het ondertusschen (om alle te dugten onheylen te prevenieren) geraden vinden den gemelden haren zoon met consent van UEdelGrootachtbaren in ‘t Cecileagasthuys alhier te doen logeren, tot dat zig eene occasie zal opdoen om hem weg te krijgen”.

Het ziekenhuis lag, zooals reeds boven vermeld,

boven het **dolhuis** en bestond feitelijk uit 4 zalen, t.w. de twee groote zalen, waarvan één voor mannen en één voor vrouwen was bestemd, terwijl daarbij aan de Westzijde nog twee kleine zaaltjes aansloten, waarvan eveneens één voor vrouwelijke en het andere voor mannelijke zieken was **bestemd**.

Deze zalen, welke we nu nog vrij wel in de oorspronkelijke vorm kennen, werden dus in 1636 voor het klinisch onderwijs gebruikt. (plaat 8.) In een schrijven van de regenten aan Curatoren in 1666 spreken regenten dat zij „in het zelve gasthuis, in EENE van zijne zalen twaalf bedden moesten ledig houden tot bijzonder gebruik van zoodanigen zieken, als de prof. met zijn leerlingen dagelijksch kwamen te bezoeken”.

Ook bij de instelling van de stadsziekenzaal in 1687 wordt gesproken van die twaalf bedsteden op de groote zaal. 1)

In elk geval staat vast dat in deze zaal, waarin blijkens de „**uitdeellijste**” van brood voor 20 à 30 personen plaats was, bedsteden voor het onderwijs

1) Ten onrechte zou dus gesproken worden van de z.g. Boerhaavezalen in het meervoud. Het staat niet vast of hertoe de groote mannen- of vrouwenzaal gebruikt werd. Mogelijk blijft dat men de beide zalen die bij elkaar aansloten ook wel te samen als „de groote” zaal betitelde.

Een der geschiedschrijvers (zie Port. losse stukken gasthuizen, Gem.-archief) spreekt uitdrukkelijk van de mannen en de vrouwenzaal, waarin zijn: „zes bedsteden, geschikt voor de zieken, welke aldaar, op 't verzoek van de Stads Doctoren, door last van H.H. Burgemeesteren voorheen bij contuniatie gebragt zijn geworden”.

waren gereserveerd, welke daartoe van een speciaal merkteeken werden voorzien.

Vermoedelijk stonden zij in het midden van de zaal opgesteld, aangezien de studenten „in een aantal, waarover men zich thans grotelijk zouden moeten verwonderen” van de galerijen af de zieken konden zien. Deze galerijen-bouw was voor ziekenzalen gebruikelijk en bedoeld voor surveillance en het drogen en luchten van kleeren en vooral de ventilatie door de boven deze galerijen gemaakte ramen mogelijk te maken zonder tocht te veroorzaken voor de zieken, welke overigens in vrijwel gesloten bedsteden lagen. De anatomische lessen geschieden aanvankelijk in één der proveniershuisjes. 2)

Het ziekenhuis was blijkbaar altijd druk bezet, want in 1766 moesten plannen gemaakt worden, om gelegenheid te scheppen voor meerdere patiënten. Er bleef niets over dan één der gangen langs de cellen in het dolhuis daartoe te bestemmen. Een ontwerp-teekening (Plaat 9) laat deze verbouwing zien, waarvan wij niet met zekerheid kunnen zeggen, of ze in het geheel niet of slechts ten deele tot uitvoering is gekomen. In dit gedeelte van het huidige gebouw is te veel gesloopt en onder pleisterlagen bedekt om ons hieromtrent zekerheid te verschaffen.

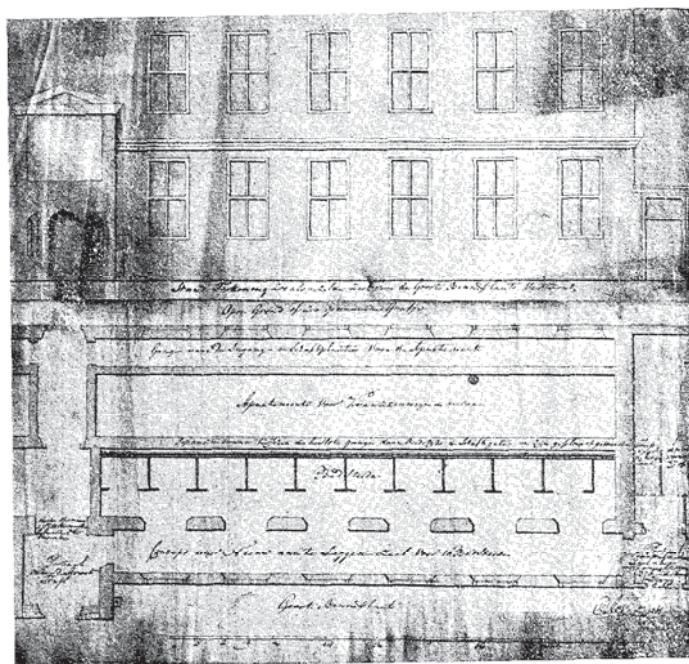
2) Van Mieris bldz. 179.

Hier tegen brachten regenten in 1666 bezwaren in op grond van de hun ontgaande inkomsten, die zij anders uit dit vertrek zouden hebben. Naderhand werd eene schikking met Curatoren over de snijkamer getroffen. Deze kwam te liggen „even bij den uitgangh der voorpoorte ter linker zijde”.

Op deze tekening zien we nog het buitenportaal in zijn oorspronkelijken vorm, voorts den ingang naar de beide kleine ziekenzaaltjes, welke rechtstreeks van de binnenplaats af kwam en waarvan de moet nu nog duidelijk in het metselwerk te zien is.

Buiten de zieken en krankzinnigen woonden er gelijk reeds is medegedeeld, nog proveniers in het gasthuis. Voorwaar een 'bonte bevolking! In 1750 bedroeg het totaal 120, de zaalmoeders en meiden meegerekend. In de huisjes woonden 10 tot 14 proveniers, al naar gelang er echtparen bij waren. In de mansprovenierszaal aan de Camp konden 20 personen worden opgenomen, evenals in de vrouwenzaal aan de Josefsteeg. Dan was er nog een zaaltje voor een 'twaalfstal kinderen, die thans in opvoedingsgestichten zouden plaats vinden.

De proveniers vormden — mede door de vrijheid die zij genoten — een onrustig element, hetwelk door strenge huisreglementen binnen de perken moest worden gehouden. Het was lang geen uitzondering, dat zij hunne preuven, bestaande in spijs en drank, buiten het gasthuis verkwanselden, zich met het verkregen geld aan drank te buiten gingen of in de inrichting allerlei wanordelijkheid pleegden. Daarom werd in 1770 een nieuw en strenger huisreglement voor deze personen vastgesteld, waarin strafbedreigingen van onthouding van zekere gedeelten van de voeding, gedwongen nuttiging van de maaltijden in de eetzaal aan een speciale tafel voorkwamen. Ook werd het mogelijk de moeilijke elementen van het

Boven: Gevelaanzicht van het gebouw aan de **grote** binnenplaats.
Onder: Plan van uitbreiding voor **10** patienten.
(Prentverz. Gem. arch. no. 28379/80).

St. Cecileia-Gasthuis met de gedempte Dolhuisgracht.
Foto Rijksbureau Monumentenzorg.

Catharinagasthuis naar het Ceciliagasthuis, voor zoolang dit noodig zou blijken, te transporteeren.

Het scheen dus niet altijd even eenvoudig te zijn in het gasthuis een behoorlijke tucht te handhaven. Strengere maatregelen, zelfs lijfsvisitatie, waren somtijds noodig.

Hiermede mogen wij de lotgevallen besluiten van dit gasthuis, dat in latere jaren nog verschillende malen verbouwd is geworden en als ziekenhuis zoolang een bijzondere plaats heeft ingenomen in Leiden's Historie.